

Anna Grabowska-Siwiec¹

Powstanie i wykorzystanie grup operacyjnych Departamentu II Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL ze szczególnym uwzględnieniem Grupy Operacyjnej „ODRA”

STRESZCZENIE Bezpieczeństwo krajów demokracji ludowej polegało m.in. na postrzymaniu możliwości wpływania wywiadów krajów NATO na sytuację wewnętrzną poszczególnych państw. Przeciwdziałanie aktywności wywiadowczej wroga realizowane było przez kontrwywiad cywilny – Departament II Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Jednym z elementów współpracy kontrwywiadowczej było delegowanie grup operacyjnych na teren kraju partnerskiego w celu poszerzenia możliwości zwalczania działalności obcego wywiadu wobec własnych obywateli przy współpracy z krajem partnerskim.

Problemem badawczym artykułu jest określenie zakresu współpracy służb kontrwywiadowczych państw bloku wschodniego w zwalczaniu wywiadów państw kapitalistycznych oraz dywersji ideologicznej przy wykorzystaniu grup operacyjnych. Celem artykułu jest przedstawienie grup operacyjnych jako instrumentu służb kontrwywiadowczych państw socjalistycznych do zwalczania wrogiej działalności państw kapitalistycznych. Pytania szczegółowe dotyczą kwestii celu i zasadności powoływania grup operacyjnych przez Departament II MSW ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji ustanowienia, przebiegu pracy i podstaw zakończenia istnienia grupy operacyjnej w Bułgarii o kryptonimie „ODRA”. Realizując cel pracy, nakreślono hipotezę badawczą, zgodnie z którą funkcjonowanie grup operacyjnych było istotnym instrumentem pogłębiającym współpracę krajów demokracji ludowej ukierunkowaną na zwalczanie aktywności wywiadów państw kapitalistycznych. Badania przeprowadzono, analizując treści dokumentów archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oraz opierając się na źródłach otwartych (dostępne artykuły naukowe). Ponadto wykorzystano metodę bezpośredniej analizy źródła, metodę porównawczą i progresywną.

---

¹ Mgr, badacz niezależny, e-mail: ankagrabowska@interia.pl, ORCID: 0000-0003-0788-4171.

SŁOWA KLUCZOWE kontrwywiad, wywiad, grupa operacyjna, kraje demokracji ludowej, bezpieczeństwo

Wstęp

Kraje demokracji ludowej (KDL) posiadały silnie rozbudowane organy bezpieczeństwa. Ich działalność odnosiła się do różnych sfer życia i funkcjonowania państwa i jego obywateli, w tym do zabezpieczenia przed wpływem wywiadów państw Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (ang. North Atlantic Treaty Organization, NATO). Państwa socjalistyczne współpracowały, m.in. w zakresie kontrwywiadu. Jednym z narzędzi służących podniesieniu możliwości rodzimych służb były grupy operacyjne działające na terenie państw partnerskich. Tematem niniejszego artykułu są grupy operacyjne polskiego kontrwywiadu działające na terenie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Bułgarii. Temat ten dotychczas został jedynie wspomniany w pracy dotyczącej funkcjonowania kontrwywiadu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wobec placówek dyplomatycznych państw kapitalistycznych (Pleskot, 2013) oraz Struktur Służby Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Piotrowski, 2003). Opis działalności przedstawicielstwa ZSRR na terenie PRL został szczegółowo przedstawiony przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w artykułach dotyczących bilansu współpracy Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR – Służby Bezpieczeństwa w latach 1970–1990 (Ośka & Grabowiecki, 2010, 2011), natomiast odrębny artykuł poświęcili oni charakterystyce Grupy PRL „Wisła” i ZSRR „Narew” (ABW, 2013). Aktywność Grupy Operacyjnej Niemieckiej Republiki Demokratycznej „Warszawa” na terenie PRL została wyczerpująco zaprezentowana w artykule poświęconym grupom operacyjnym Stasi w krajach bloku wschodniego (Tantzsch, 2006). Pozostałe informacje dotyczące funkcjonowania grup operacyjnych zostały opracowane na podstawie materiałów udostępnionych w oddziale Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Tematem dotychczas niezgłębionym jest funkcjonowanie Grupy Operacyjnej „ODRA” na terenie Bułgarii. Artykuł przedstawia odmienności funkcjonowania grupy „ODRA”.

Problemem badawczym analizowanym przez autorkę jest określenie zakresu współpracy służb kontrwywiadowczych państw bloku wschodniego w zwalczaniu wywiadów państw kapitalistycznych oraz dywersji ideologicznej przy wykorzystaniu grup operacyjnych. Celem artykułu jest przedstawienie grup

operacyjnych jako instrumentu służb kontrwywiadowczych państw socjalistycznych do zwalczania wrogiej działalności państw kapitalistycznych. Pytania szczegółowe dotyczą celu i zasadności powoływania grup operacyjnych przez Departament II MSW ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji ustanowienia, przebiegu pracy i podstaw zakończenia istnienia grupy operacyjnej w Bułgarii o kryptonimie „ODRA”. Realizując cel pracy, nakreślono hipotezę badawczą, zgodnie z którą funkcjonowanie grup operacyjnych było istotnym instrumentem pogłębiającym współpracę krajów demokracji ludowej ukierunkowaną na zwalczanie aktywności wywiadów państw kapitalistycznych. Badania przeprowadzono, analizując treści dokumentów archiwalnych Departamentu II MSW zgromadzonych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oraz opierając się na źródłach otwartych (dostępne artykuły naukowe). Ponadto wykorzystano metody bezpośredniej analizy źródła, porównawczą i progresywną. Tekst artykułu stanowi element badań nad kontrwywiadem PRL.

Współpraca kontrwywiadu PRL z jego odpowiednikami w krajach socjalistycznych

Służby specjalne państw należących do strefy wpływów ZSRR dostrzegały największe zagrożenie ze strony służb wywiadowczych państw kapitalistycznych, tj. przede wszystkim państw NATO, ale również Chińskiej Republiki Ludowej² i Japonii. Przeciwdziałaniem aktywności obcych wywiadów na własnym terenie oraz zapobieganiem wszelkim próbom kontaktów przedstawicieli zachodnich wywiadów z własnymi obywatelami zarówno w kraju, jak i za granicą, zajmował się kontrwywiad. W PRL od 1956 r. był on usytuowany w Departamencie II MSW. Lęk przed wpływem obcego wywiadu na sytuację wewnętrzną kraju, próbami destabilizacji socjalistycznego porządku i szeroko rozumianą dywersją polityczną, powodował, iż państwa bloku socjalistycznego łączyły swoje

---

² Konflikt pomiędzy ZSRR i związanymi z nim państwami a Chińską Republiką Ludową miał źródło w wyodrębnieniu się maoizmu z proradzieckiego ruchu komunistycznego w Chinach. Mao Zedong, który w latach 1935–1976 był liderem Komunistycznej Partii Chin, proponował *chińszczenie marksizmu* i nadanie mu *specyficznych cech chińskich* oraz uważał, że marksizm powinien przybrać cechy narodowe. ZSRR był zdecydowanie przeciwny narodowym nurtom komunistycznym. Drugą przyczyną zerwania z ZSRR były mocarstwowe ambicje Chin, niegodzących się na rolę satelity. Na Naradzie Partii Komunistycznych i Robotniczych Świata w Moskwie w 1960 r. delegacja KPCh potępiła radziecką politykę „pokojowego współistnienia”, w 1963 r. chińska prasa oskarżyła ZSRR o restaurację kapitalizmu, w 1964 r. ChRL wystąpiła z pretensjami terytorialnymi wobec ZSRR; równocześnie głoszono, że centrum rewolucji światowej przesuwają się do Chin. Legło to u podstaw długoletniego antagonizmu pomiędzy ww. państwami.

kontrwywiady celem sprawnego, efektywnego i skutecznego zwalczania zachodniego przeciwnika. Służyły temu porozumienia i umowy o współpracy pomiędzy organami bezpieczeństwa w zakresie wywiadu i kontrwywiadu. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych PRL już w latach 50. XX w. nawiązało taką współpracę z ZSRR i NRD, a w kolejnych latach również z: Węgierską Republiką Ludową (WRL), Czechosłowacką Republiką Ludową (CzRL), Bułgarską Republiką Ludową (BRL).

Pierwszym i najważniejszym partnerem MSW PRL w kwestii kontrwywiadowczego zabezpieczenia kraju i obywateli był ZSRR. Porozumienie dotyczące współpracy pomiędzy organami bezpieczeństwa ZSRR i PRL w obszarze wywiadu i kontrwywiadu zostało podpisane 12 stycznia 1957 r. w Warszawie³. Obejmowało ono współdziałanie w zakresie zwalczania działalności wywiadowczej, kontrwywiadowczej oraz dywersyjnej prowadzonej przez wywiady państw kapitalistycznych i opozycyjne do sytuacji w kraju ugrupowania emigracji. Porozumienie to zostało rozszerzone i uzupełnione w 1975 r.⁴ Współpraca z Ministerstwem Bezpieczeństwa Państwowego NRD oparta została o umowy pochodzące z 1955 i 1956 r.⁵, a także porozumienie zawarte 16 maja 1974 r. o współpracy między MBP NRD i MSW PRL. Współpraca w konkretnych obszarach została nawiązana na podstawie protokołów dodatkowych oraz planów perspektywicznych (Tantzsch, 2006). Nakreślają one przede wszystkim cele współpracy, wskazując, iż wspólne zagrożenia oba państwa upatrywały w działalności wywiadu francuskiego i angielskiego na terenie Berlina Zachodniego, jak i w aktywności wywiadu zachodnioniemieckiego. Kierunki i formy wzajemnego współdziałania Ministrów Spraw Wewnętrznych PRL i Bułgarskiej Republiki Ludowej zostały określone w listopadzie 1960 r.⁶ Rozmowy o współpracy z Czechosłowacką Republiką Ludową prowadzone były w czerwcu 1963 r.⁷, a umowa o współpracy

³ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/1, Porozumienie o współpracy pomiędzy organami bezpieczeństwa ZSRR i PRL, 12 stycznia 1957 r., k. 5–9.

⁴ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/1, Porozumienie o współpracy organów bezpieczeństwa PRL i ZSRR, 27 listopada 1975 r., k. 16–21.

⁵ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/43/7, Pismo do Pierwszego Zastępcy Ministra bezpieczeństwa NRD Berlin, 28 czerwca 1956 r., k. 30–32; Dane uzupełniające do notatki z dn. 4 września 1956 r., k. 42–48.

⁶ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Notatka dotycząca realizacji przez Departament II umowy zawartej między MSW PRL i organami bezpieczeństwa BRL, brak daty dziennej, wrzesień 1965 r., k. 81–85.

⁷ Archiwa IPN, sygn. BU 0811/87, Notatka z rozmów przeprowadzonych pomiędzy pracownikami MSW CSRS i MSW PRL, czerwiec 1963, k. 1.

między MSW PRL i MSW Węgierskiej Republiki Ludowej podpisana została 21 maja 1974 r.⁸

Umowy obejmowały zagadnienia, które pozostawały we wspólnym zainteresowaniu państw KDL:

- wykrywanie i rozpoznawanie agentury służb specjalnych państw kapitalistycznych prowadzących działalność wywiadowczą i wywrotową, tj.: Stany Zjednoczone Ameryki (USA), Republika Federalna Niemiec, Francja, Wielka Brytania; a także Chińskiej Republiki Ludowej,
- zdobywanie informacji o planach i działaniach służb specjalnych ww. państw,
- podejmowanie działań skierowanych przeciw działalności nieprzyjaciela w dziedzinie ruchu turystycznego.

Niezwykle istotnym obszarem współpracy była wymiana informacji zarówno w kwestiach *stricte* operacyjnych, jak i szkoleniowych oraz technicznych w zakresie:

- zainteresowań, form i metod działania zachodnich rezydentur wywiadowczych, uplasowanych w ich przedstawicielstwach na terenie poszczególnych państw KDL,
- wykrytych pracowników służb specjalnych działających pod przykryciem dyplomatycznym na terenie państw KDL,
- systemu ochrony i obrony przedstawicielstw dyplomatycznych i biznesowych krajów kapitalistycznych,
- wrogich służb specjalnych, ich składu osobowego i agenturalnego, a także ich celów, form i metod działania,
- stosowanych przez wywiady państw kapitalistycznych kanałów łączności wykorzystywanych w walce z państwami KDL,
- form i metod kontrwywiadowczej pracy stosowanych przeciwko wrogim wywiadom, doświadczeń wynikających z własnych działań oraz materiałów uzyskiwanych w toku realizowanych spraw szpiegowskich,
- nowych elementów stosowanych w działalności służb specjalnych nieprzyjaciela,
- działalności międzynarodowych grup terrorystycznych.

W umowach bilateralnych znajdowały się także specyficzne dla relacji obu państw obszary współpracy. W przypadku ZSRR ważnym aspektem było

---

⁸ Archiwa IPN, sygn. BU 0655/10, Protokół o głównych kierunkach rozwoju współpracy między Departamentem II MSW PRL i Departamentem III/II MSW WRL, październik 1984 r., k. 2–6.

współdziałanie i wymiana informacji o naukowych i technicznych osiągnięciach państw kapitalistycznych w dziedzinie broni atomowej, a także techniki radarowej, wojskowej, chemii i bakteriologii; oraz wspólne rozpracowanie rosyjskich, ukraińskich, białoruskich oraz litewskich organizacji nacjonalistycznych, a także ich agentury działającej przeciwko ZSRR na terenie PRL. Wyjątkowym obszarem współpracy kontrwywiadów ZSRR i PRL była ochrona i zwalczanie wrogiej działalności skierowanej przeciwko radzieckim jednostkom wojskowym stacjonującym na terytorium PRL (Oska & Grabowiecki, 2011). Wspólnym obszarem współpracy było również wzajemne świadczenie pomocy w kwestii zabezpieczenia tajemnicy dotyczącej współpracy obu krajów w ramach Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

W przypadku współpracy z NRD, a także CzRL, ważnym zagadnieniem było wspólne przeciwdziałanie aktywności zachodnioniemieckiego wywiadu BND. Przeciwdziałanie aktywności wywiadu RFN było również jednym z głównych obszarów współpracy MSW PRL z Bułgarską Republiką Ludową. W umowie znajdowały się także zagadnienia dotyczące wymiany informacji o aktywności wywiadów państw pozostających w bezpośrednim sąsiedztwie Bułgarii na południu Europy, tj. Grecji, Turcji, Włoch, Watykanu, Austrii, Izraela, które w ocenie Bułgarii miały dogodne warunki penetracji jej terenu.

Wszystkie ww. umowy i porozumienia obejmowały współpracę kontrwywiadowczą i zwalczanie wywiadów państw kapitalistycznych, niektóre zostały uzupełnione umowami wyłącznie dedykowanymi szczegółowej współpracy kontrwywiadowczej.

Grupy operacyjne

Istotnym elementem bilateralnych umów o współpracy kontrwywiadowczej było powołanie grup operacyjnych kontrwywiadu usytuowanych na terenie państwa partnera oraz przyjęcie takiej grupy na własnym terytorium. Grupy operacyjne powoływane były do realizacji zadań operacyjnych na terenie państwa przyjmującego wynikających z wcześniej zawartych dwustronnych porozumień. Dostępna dokumentacja IPN oraz przeprowadzone badania wykazały, iż MSW PRL posiadało m.in. grupy operacyjne kontrwywiadu ulokowane w Moskwie, Berlinie i w Warnie (Złote Piaski).

Grupa operacyjna na terenie Moskwy o krypt. „Wisła” została powołana na podstawie zarządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych PRL nr 0033/61 z dnia 28 lutego 1961 r. oraz zgodnie z „Porozumieniem o współpracy organów

bezpieczeństwa PRL i ZSRR z 27 listopada 1971 r.”⁹ Grupa była komórką organizacyjną MSW PRL z siedzibą w Moskwie, podległą bezpośrednio Dyrektorowi Departamentu II MSW i jej zadania wynikały z zakresu działalności tej jednostki. W grudniu 1982 r. Grupa Operacyjna „Wisła” została podniesiona do rangi Grupy Operacyjnej MSW PRL i od tej pory miała reprezentować interesy całego MSW PRL wobec KBP ZSRR¹⁰.

Dostępne dokumenty wskazują, iż w styczniu 1964 r. w Berlinie rozpoczęła funkcjonowanie Podgrupa Departamentu II Rezydentury Berlińskiej o kryptonimie „Karpaty” realizująca przedsięwzięcia operacyjne Departamentu II MSW¹¹. Ukierunkowane były one na rozpoznanie i przeciwdziałanie wrogiej działalności wywiadów państw kapitalistycznych, prowadzonej przeciwko PRL z terenu Berlina Zachodniego i RFN.

Grupa operacyjna „ODRA” w Bułgarii została powołana w związku z ustaleniami podjętymi podczas spotkania Ministrów Spraw Wewnętrznych BRL i PRL, które odbyło się w listopadzie 1960 r. w Warszawie. Jej aktywność i zakres działania przedstawia kolejny rozdział.

Wspólnym obszarem działania wszystkich grup operacyjnych kontrwywiadu PRL była kontrwywiadowcza ochrona obywateli PRL zatrudnionych lub przebywających odpowiednio na terenie ZSRR, NRD i BRL. Ponadto do zadań grup należało:

- rozpracowanie ośrodków wywiadowczych USA, RFN, Anglii, Francji, Izraela prowadzących wrogą działalność przeciwko PRL,
- prowadzenie rozpoznania operacyjnego wobec obywateli państw kapitalistycznych przyjeżdżających do ww. państw pozostających w zainteresowaniu SB PRL,
- kontrolowanie i rozpracowanie obywateli polskich podejrzanych o prowadzenie wrogiej działalności przebywających służbowo bądź prywatnie na terenie ZSRR, NRD, BRL,
- organizowanie kontroli operacyjnej kontaktów obywateli PRL z przedstawicielami krajów kapitalistycznych mających miejsce na terenie ww. państw (w porozumieniu ze służbami państwa gospodarza),

⁹ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/1, Organizacja i zakres pracy Grupy Kontrwywiadowczej Departamentu II MSW krypt. „Wisła”, brak daty dziennej, październik 1974 r., k. 62–66.

¹⁰ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/1, Notatka dotycząca ustanowienia przedstawicielstwa MSW PRL przy MSW ZSRR i jego zadań, brak daty dziennej, grudzień 1982 r., k. 78–84.

¹¹ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/48/8, Instrukcja dla pionu kontrwywiadowczego Rezydentury Berlińskiej, 7 listopada 1964 r., k. 108–112; Instrukcja dla Podgrupy Departamentu II Rezydentury Berlińskiej, 23 stycznia 1968 r., k. 47–50.

- pozyskiwanie osobowych źródeł informacji służących realizacji ww. celów,
- obsługa tajnych współpracowników Departamentu II wysłanych do ww. państw,
- udzielanie pomocy delegowanym pracownikom SB MSW w realizacji zadań na terenie ww. państw.

Poszczególne grupy realizowały również charakterystyczne dla siebie zadania. Podgrupa „Karpaty” w Berlinie ukierunkowana była na rozpoznawanie środowisk polonijnych, uciekinierów powojennych oraz niemieckich organizacji i instytucji rewizjonistyczno-odwetowych, organizacji i środowisk nacjonalistycznych. Przeprowadzała również rozmowy operacyjne z osobami zgłaszającymi się do polskich placówek dyplomatycznych lub władz NRD z podejrzeniami o działalność na rzecz obcego wywiadu. Organizowała przedsięwzięcia operacyjne zmierzające do rozpoznania działalności osób i środowisk skupionych wokół zachodnioniemieckich instytucji i organizacji rewizjonistycznych działających przeciwko PRL. Podgrupa „Karpaty” wiele z działań realizowała właśnie wobec terenu Berlina Zachodniego.

Specyfiką grupy „Wisła” było posiadane przez nią oddziałów terenowych, tj.: przedstawicielstwa grupy w Konsulacie PRL w Leningradzie¹² oraz w Konsulacie Generalnym PRL w Kijowie¹³. Zabezpieczała ona i kontrolowała obywateli PRL zatrudnionych w organach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) oraz naukowców przebywających w Instytucie Badań Jądrowych w Dubnej. W 1985 r., po dojściu do władzy Michaiła Gorbaczowa, Grupa Operacyjna „Wisła” otrzymała nowe zadania, do których należało zdobywanie informacji o sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej w ZSRR (Oska & Grabowiecki, 2010).

Działalność zarówno grupy „Wisła”, jak i „Karpaty” trwała aż do przemian ustrojowych w Polsce, tj. do 1990 r.

Grupa Operacyjna „ODRA”

Bułgaria była krajem licznej turystyki wakacyjnej ze strony państw sąsiadujących, w tym obywateli PRL i NRD. Jej atrakcyjność podnosił fakt, iż graniczyła z Turcją, Grecją i Jugosławią, które nierzadko były celem ucieczki obywateli państw bloku wschodniego. Powstanie grupy operacyjnej na terenie Bułgarii

¹² Archiwa IPN, sygn. BU 0662/6, Sprawozdanie z pracy operacyjnej w Leningradzie za okres od 1 stycznia 1975 r. do 30 listopada 1976 r., 1 grudnia 1976 r., k. 3–14.

¹³ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/5, Kierunkowy plan działania, 31 sierpnia 1978 r., k. 2–5.

było wynikiem współpracy Departamentu II MSW i organów kontrwywiadu BRL. Kierunki i formy wzajemnego współdziałania zostały określone podczas spotkania Ministrów Spraw Wewnętrznych BRL i PRL, które odbyło się w listopadzie 1960 r. w Warszawie. Pomimo faktu, iż umowa nie wspomina wprost o lokowaniu grup operacyjnych na terenie obu państw, to właśnie na jej podstawie w latach 1960–1964, w okresie sezonu turystycznego (lipiec–wrzesień), strona polska wysyłała do Bułgarii funkcjonariuszy Departamentu II z zadaniem rozpoznania działalności i zachowania się turystów polskich, ujawniania ich kontaktów z osobami przybyłymi z państw kapitalistycznych, wykorzystywania możliwości wyjeżdżających do Bułgarii tajnych współpracowników Departamentu II do rozpoznawania obywateli państw zachodnich¹⁴.

Jeśli chodzi o funkcjonowanie w PRL grup operacyjnych strony bułgarskiej, to nie odnaleziono dokumentacji wskazujących na ich działanie.

Poza podsumowującą informacją, iż w latach 1960–1964, w okresie sezonu turystycznego (lipiec–wrzesień), Departament II MSW wysyłał do Bułgarii pracowników operacyjnych¹⁵, odnaleziono jedynie raporty opisujące pobyt grupy operacyjnej Departamentu II MSW na terenie Bułgarii w okresie 23 VI – 20 IX 1964 r.¹⁶

Zdecydowano, iż stałą siedzibą Grupy Operacyjnej „ODRA” będzie Warna (Złote Piaski), gdyż to właśnie w tym okręgu przebywała w okresie letnim większość polskich turystów. Grupę obsługiwało dwóch funkcjonariuszy Departamentu II MSW.

Grupa realizowała zadania, stosując operacyjną kontrolę wobec:

- osób pozostających wówczas w rozpracowaniu jednostek SB PRL (dotyczyło to zarówno obywateli polskich, jak i cudzoziemców);

---

¹⁴ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Notatka dot. realizacji przez Departament II umowy zawartej między MSW PRL i organami bezpieczeństwa BRL, Warszawa, brak daty dziennej, wrzesień 1965 r., k. 81–82.

¹⁵ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Notatka dotycząca realizacji przez Departament II umowy zawartej między MSW PRL i organami bezpieczeństwa BRL, brak daty dziennej wrzesień 1965 r., k. 82.

¹⁶ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Notatka dot. zasad organizacji pracy grupy operacyjnej Departamentu II MSW na terenie Bułgarii w czasie od 23 VI – 20 IX 1963 r., 26 maja 1964 r., k. 26–31 (na dacie rocznej dokumentu znajduje się ręczne przekreślenie w dacie cyfry 3 i nadpisanie tam 4. Wydaje się, iż dokument początkowo został błędnie datowany na 1963 r. Tak jak ma to miejsce w jego tytule. W rzeczywistości pochodzi on z 1964 r., co potwierdza kolejna cytowana tutaj notatka). Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Raport skierowany do Dyrektora Departamentu II MSW płk. R. Matejewskiego dotyczy działalności grupy operacyjnej krypt. „ODRA” na terenie BRL, 29 września 1964 r., k. 57–80. Dalsza część rozdziału została przygotowana w oparciu na ww. dokumentach.

- niektórych grup turystycznych, rekrutujących się w szczególności spośród polskich środowisk intelektualnych i twórczych;
- osób pozostających wówczas w aktywnym rozpracowaniu SB PRL lub działających tam grup operacyjnych z krajów demokracji ludowej (w uzasadnionych wypadkach);
- w przypadku, gdy operacyjna kontrola wykazywała fakt prowadzenia działalności przestępczej przez osoby nią objęte, a szczególnie gdy działalność ta miała mieć charakter szkodliwy politycznie (publiczne wrogi wypowiedzi, wystąpienia) bądź dotyczyła nielegalnego handlu na dużą skalę, Grupa mogła kontaktować się z przedstawicielem Ambasady PRL w Sofii.

W ambasadzie PRL znajdował się przedstawiciel służby, wraz z którym Grupa mogła podjąć decyzję o bezwarunkowym usunięciu określonej osoby (osób) z terenu Bułgarii i skierowaniu jej do kraju.

Grupa poza wykorzystaniem operacyjnej kontroli (tajne przeszukanie, podsłuch) realizowała swoje zadania również przez sieć agenturalno-operacyjną, która składała się z:

- wysoko wykwalifikowanej „sieci manewrowej”, rekrutowanej spośród: dziennikarzy, literatów, artystów, pracowników kultury i sztuki, stałych przedstawicieli biur turystycznych, obywateli polskich zatrudnionych na okres sezonu przez „Bałkantourist”; planowano wspierać pracę ww. „sieci manewrowej” wartościowymi jednostkami sieci agenturalnej, na co dzień wykorzystywanymi na terenie PRL, podczas ich pobytów w Bułgarii;
- pozostałych jednostek sieci informacyjnej (a więc już nie tymi wyróżniającymi się) w czasie ich pobytu na terenie Bułgarii, zlecając im zadania operacyjne (zarówno do konkretnych spraw, jak też o charakterze ogólnokontrywiadowniczym), które następnie egzekwowano po ich powrocie do Polski.

Grupa „ODRA” miała w zakresie swoich zadań również współpracować ze Służbą Bezpieczeństwa BRL, w zakresie:

- wzajemnej pomocy agenturalnej przy opracowywaniu osób pozostających w zainteresowaniu jednej ze służb;
- wymiany informacji o zjawiskach bądź osobach pozostających w zainteresowaniu jednej ze stron,
- wykonywania niezbędnych przedsięwzięć operacyjnych w stosunku do wspólnych figurantów (osób pozostających w zainteresowaniu).

Efektywna praca grupy wymagała stałej łączności z Centralą i odwrotnie. Wykorzystywano następujące formy łączności:

- depesze do Warny i z Warny do Warszawy realizowało Biuro „A” MSW;
- łączność kurierska – dotyczyła niezbędnych dokumentów, środków finansowych na działanie grupy itp.

Działalność Grupy wymagała również odpowiednich środków finansowych zarówno tych budżetowych, jak i operacyjnych. Koszt pobytu funkcjonariuszy Departamentu II MSW pokrywano za pośrednictwem czeków Departamentu Zagranicznego NBP, obejmowały one zarówno diety, jak i środki dewizowe na pokrycie wydatków z tytułu zakwaterowania. Koszty operacyjne, tj. opłata agencji, kosztów spotkań z agencją, środków lokomocji, telefonów itp., pokrywano z funduszu operacyjnego.

W 1964 r. Grupa współpracowała z 27 tajnymi współpracownikami i kontaktami obywatelskimi, przebywającymi w tym czasie w kurortach nad Morzem Czarnym oraz przyjeżdżającymi w ramach poszczególnych wycieczek turystycznych. Uzupełnieniem ww. źródeł informacyjnych były kontakty z przedstawicielami polskich biur podróży, kierownikami wycieczek i pilotami. Grupa utrzymywała również ściśle kontakty robocze z organami bezpieczeństwa BRL (przedstawiciele placówek w Warnie, Żółtych Piaskach i Kurort – Drużba).

W rezultacie działań Grupy w 1964 r. ustalono, iż zainteresowanie Polakami i Polską ze strony cudzoziemców z państw kapitalistycznych było umiarkowane. Odnotowano, iż w wielu wypadkach turyści zachodni indagowali turystów polskich na tematy polityczne, ekonomiczne i społeczne, a także wykazywali się znajomością problemów w PRL.

Rezultatem pracy Grupy było uzyskanie informacji i materiałów ważnych, w jej ocenie, z kontrwywiadowczego punktu widzenia, które mogły stanowić podstawę do wszczęcia rozpracowań konkretnych osób przez Wydz. VII Departamentu II lub inne jednostki operacyjne MSW. Główną przesłanką do zainteresowania się osobą było podejrzenie jej o współpracę z którymś z zachodnich wywiadów. Analiza przekazanych do Centrali informacji wskazuje, że przesyłane dane dotyczyły głównie ob. RFN, USA, Wielkiej Brytanii, którzy nawiązywali kontakty z polskimi obywatelami, a jednocześnie pracowali w interesujących z punktu widzenia polskich służb miejscach, np. służba wojskowa w niemieckim lotnictwie, współpraca z zachodnimi czasopismami. W kwestii pozyskania szczegółowych informacji o obserwowanej osobie współpracowano ze służbą bułgarską, prosząc o poszerzenie informacji na temat danej osoby. Ważnym aspektem zainteresowania osobą były jej plany przyjazdu do Polski. Zainteresowanie

Grupy budzili również obywatele polscy posiadający rozległe kontakty osobowe na terenie Bułgarii posiadający obywatelstwo jednego z państw kapitalistycznych bądź obywatele tych państw biegle posługujący się językiem polskim. Śledzone były również wypowiedzi obywateli innych państw dotyczące PRL, systemu politycznego, stanu gospodarki itp., a także wszelkie zainteresowania sytuacją wewnętrzną w naszym kraju. Dane dotyczące wszystkich ww. osób przesyłano do centrali MSW w Warszawie.

Grupa korzystała też z takich metod pracy, jak: kontrola bagaży, przeszukania pokoi hotelowych, przeprowadzano rozmowy ze współuczestnikami wycieczki.

Podczas działań Grupy Operacyjnej „ODRA” pozostawała ona w stałym kontakcie ze służbą bułgarską. Często współpraca pozostawała we wspólnym zainteresowaniu obu służb. Wspólnym tematem był problem narastającej turystyki z RFN. Łącznym, choć nie typowym dla kontrwywiadu tematem, było działanie ukierunkowane na przecinanie ujawnianych nielegalnych kanałów handlowych.

Były jednak dane, których Grupa nie przekazywała Bułgarom, a dotyczyły one m.in. danych cudzoziemców kontaktujących się z obywatelami polskimi. Przedstawiciele Grupy stwierdzili również, iż Bułgarzy nastawieni byli przede wszystkim na odbiór informacji od strony polskiej i stawianie im zadań rozpoznawczych i kombinacyjnych (realizacji zadań kombinacji operacyjnej z udziałem własnych osobowych źródeł informacji), co absorbowało siły i czas Grupy, i odciągało jej pracowników od ich właściwych zadań. Przedstawiciele Grupy odnotowali również, że placówki bułgarskie w Złoty Piaskach i Druźbie nie były zdolne do realizacji ich zamówień związanych z obserwacją zewnętrzną za figurantem (obserwowaną osobą), „PP” (podśluch pokojowy) w hotelach i „PT” (podśluch telefoniczny), co Bułgarzy tłumaczyli brakiem ludzi i sprzętu. Uznano to jako poważne niedociągnięcie w systemie współpracy, które uniemożliwiałoby Grupie wszechstronną kontrolę niektórych figurantów, a więc realizację jej głównego celu.

„Towarzysze bułgarscy” oceniali współpracę jako zadowalającą. Zainteresowani byli systemem pracy Grupy i ewentualnymi zamierzeniami w kolejnym sezonie.

W podsumowaniu pracy Grupy w 1964 r. zwracano uwagę na fakt, iż wyjeżdżając z kraju, Grupa nie dysponowała informacjami wskazującymi na konkretne osoby (zarówno jeśli chodzi o cudzoziemców, jak i Polaków), które należałoby poddać operacyjnej kontroli na terenie Bułgarii. Dopiero w toku prowadzonego bieżącego rozpoznania wyłoniono sprawy i problemy istotne z kontrwywiadowczego punktu widzenia. W raporcie podsumowującym działalność Grupy

Operacyjnej „ODRA” na terenie BRL w okresie letnim 1964 r. stwierdzono, iż „można uznać, że powołanie sezonowej grupy kontrwywiadu na terenie Bułgarii jest uzasadnione zarówno z punktu widzenia politycznego, jak również operacyjnego”, zarekomendowano także działania przygotowujące kolejny sezon Grupy w Bułgarii¹⁷. Jednakże w 1965 r. nie wysłano do Bułgarii funkcjonariuszy, co znalazło potwierdzenie w sporządzonej jesienią 1965 r. analizie dotychczasowych osiągnięć grupy. Analiza wskazywała na zasadność zakończenia pracy grupy, stwierdzono bowiem, iż „pobyt i praca grup operacyjnych organizowanych na terenie Bułgarii nie przyniosła stronie polskiej większych korzyści”¹⁸.

W 1965 r. notatką oceniającą realizację współpracy pomiędzy służbami kontrwywiadu PRL a BRL zakończono działalność Grupy Operacyjnej „ODRA”. Działała ona w okresie wakacyjnym przez cztery lata. Obraz konkretnych założeń i rezultatów działań Grupy możemy obserwować jedynie za 1964 r., gdyż tylko za ten okres zachowały się dokumenty opisujące jej działania. Odnalezione dokumenty wskazują również, iż zakres zainteresowań przedstawicieli kontrwywiadu w Bułgarii był tożsamy z zainteresowaniami realizowanymi na terenie kraju. Tożsame były również środki i metody pracy, w tym wykorzystanie także krajowej agentury. Zwraca jednak uwagę fakt, iż w 1964 r. Grupa wyjechała bez żadnych konkretnych zadań dotyczących osób rozpracowywanych w kraju. Wysyłanie grupy bez wskazania jej konkretnych figurantów było zaprzeczeniem wstępnych założeń o powołaniu grupy. Zakładano, iż będą figuranci, którzy będą podlegać kontroli w rejonie Złotych Piasków. Rzeczywistość w 1964 r. okazała się inna. Grupa sama „szukała” sobie zajęcia. Wydaje się, iż ten właśnie aspekt – obok słabej współpracy ze strony służb bułgarskich – spowodował zakończenie prac grupy.

Ciekawym aspektem pracy Grupy jest również próba wykorzystania jej operacyjnych możliwości przez Bułgarów. Służba bułgarska, realizując współpracę ze stroną polską, starała się wykorzystać jej potencjał operacyjny w sprawach, które pozostawały w jej wyłącznym zainteresowaniu.

---

¹⁷ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Raport skierowany do Dyrektora Departamentu II MSW płk. R. Matejewskiego dotyczy działalności grupy operacyjnej kryptonim „ODRA” na terenie BRL, 29 września 1964 r., k. 79.

¹⁸ Archiwa IPN, sygn. BU 01062/33 t. I, Notatka służbowa dot.: spraw, które zostaną podniesione przez stronę bułgarską, 13 września 1965 r., k. 53.

Grupy operacyjne działające na terenie PRL

Państwa bloku socjalistycznego również posiadały swoje przedstawicielstwa w postaci grup operacyjnych, lub o innym statusie, działające na terenie państw partnerskich. Przedstawiciele MSW ZSRR podczas rozmów ze stroną polską podkreślali, iż posiadają swoich stałych przedstawicieli we wszystkich krajach sojuszniczych¹⁹. Również Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD dysponowało w krajach bloku wschodniego – z wyjątkiem Rumunii – oraz w krajach rozwijających się własnymi jednostkami lub grupami operacyjnymi funkcjonującymi na podstawie porozumień międzynarodowych (Tantzsch, 2006). W NRD istniały grupy operacyjne służb bezpieczeństwa innych krajów – PRL, Czechosłowacji, Bułgarii, Węgier. Istniały również grupy operacyjne Korei Północnej, Wietnamu, Mongolii i Kuby (Tantzsch, 2006).

Dostępne materiały archiwalne IPN wskazują, że na terenie PRL przy MSW działała Grupa Łącznikowa organów bezpieczeństwa ZSRR (zwana również grupą „Narew”) w składzie 4–5 pracowników operacyjnych oraz niezbędna ilość personelu technicznego (dane z 1956 r.). Kierownictwo Grupy utrzymywało służbowy kontakt z ministrem spraw wewnętrznych lub jego zastępcami²⁰. Porozumienie pomiędzy organami bezpieczeństwa PRL i ZSRR z listopada 1975 r., zastępujące porozumienie z 1957 r., utrzymało istnienie przy MSW PRL Przedstawicielstwa Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR. W ww. porozumieniu stwierdzono, iż przedstawicielstwo powołane jest w celu koordynacji działalności organów bezpieczeństwa obu krajów, realizowania uzgodnionych przedsięwzięć wynikających z porozumienia, a także w celu rozstrzygania problemów mogących wynikać w toku współpracy i dla utrzymania łączności.

8 września 1980 r., w porozumieniu ze stroną polską, utworzono w Warszawie grupę operacyjną MBP NRD „Warszawa” (Tantzsch, 2006). Przed grupą postawiono następujące zadania: zapewnienie stałych oficjalnych kontaktów z polskimi organami bezpieczeństwa, koordynacja tajnych działań w przedstawicielstwach NRD w Polsce (łącznie z werbowaniem nowych tajnych współpracowników), rozpoznanie i opracowanie współpracowników służb specjalnych

¹⁹ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/1, Notatka dotycząca ustanowienia przedstawicielstwa MSW PRL przy MSW ZSRR i jego zadań, brak daty dziennej, grudzień 1982 r., k. 79.

²⁰ Archiwa IPN, sygn. BU 0662/1, Porozumienie o współpracy pomiędzy organami bezpieczeństwa ZSRR i PRL, 12 stycznia 1957 r., k. 8.

w przedstawicielstwach krajów kapitalistycznych w Polsce oraz stała analiza sytuacji wewnętrznej w PRL. Kryzys spowodowany powstaniem „Solidarności” i wprowadzenie stanu wojennego spowodowały zogniskowanie zainteresowań grupy na zdobywaniu informacji dotyczących układu sił w Polsce. Po utworzeniu Grupy Operacyjnej „Warszawa” MBP NRD starało się nawiązać bezpośrednie kontakty robocze z Departamentem II MSW. Współpraca dotyczyła wywiadu zagranicznego i obejmowała przede wszystkim konsultacje i wymianę doświadczeń, a także rozpoznanie tajnych rezydentur krajów zachodnich, szczególnie USA, oraz wspólne rozpracowywanie „obiektów kluczowych” w RFN. Obejmowała również kontrolę ruchu granicznego i turystyki, ochronę gospodarki narodowej przede wszystkim podczas targów międzynarodowych w Polsce, a także kontrolę pracowników polskich zatrudnionych w NRD oraz Kościoła, młodzieży i inteligencji. Współpracowano w sferze technik operacyjnych, obrony przed działaniami terrorystycznymi oraz postępowania śledczego, przekazywania informacji, ochrony osób, kryptografii i obserwacji.

Bułgarska grupa operacyjna w Warszawie nie powstała, prawdopodobnie z powodu braku zaangażowania strony bułgarskiej. Niektóre źródła podają, iż w Warszawie znajdowały się również rezydentury kontrwywiadowcze Czechosłowacji, Bułgarii i Węgier (Piotrowski, 2003). Prowadzone przez autora badania, na obecnym etapie, nie pozwalają na potwierdzenie tych informacji.

Zakończenie

Niniejszy artykuł pozwolił na udzielenie odpowiedzi na postawione we wstępie problemy badawcze. Ustalono bowiem, iż współpraca służb kontrwywiadowczych krajów socjalistycznych wynikała przede wszystkim z lęku przed aktywnością wywiadowczą służb państw kapitalistycznych. Opierała się ona na szeregu bilateralnych umów pomiędzy organami bezpieczeństwa państw socjalistycznych, które uszczegóławiały działania operacyjne podejmowane w zakresie zwalczania obcych wywiadów, jak i ochrony własnych obywateli i struktur politycznych oraz gospodarczych przed ich wpływem. Elementem umów o współpracy kontrwywiadowczej organów bezpieczeństwa były te dotyczące powstania grup operacyjnych, którym poświęcono niniejszy artykuł. Stwierdzono także, iż grupy operacyjne funkcjonowały w znacznie węższym zakresie niż porozumienia czy umowy o współpracy. Ich działalność dotyczyła szczególnie obszaru ogniskującego się na monitorowaniu aktywności własnych obywateli na terenie państw partnerskich. Zwracano uwagę na ich aktywność, kontakty zarówno

z miejscowymi, jak i z obcokrajowcami z państw kapitalistycznych. Śledzono korespondencję wysyłaną poza blok państw socjalistycznych. Idea grupy, tj. pomysł, aby poza granicami państwa obserwować aktywność osób pozostających w operacyjnym zainteresowaniu kontrwywiadu wydawał się niezwykle atrakcyjny dla służby kontrwywiadowczej. Tym bardziej że działania te wspierane miały być przez siły i środki służby partnerskiej. To, co teoretycznie było „martwym polem” w operacyjnej kontroli figuranta, stawało się dostępne za pośrednictwem „wyciągniętego ramienia kontrwywiadu”, jakie stanowiła grupa operacyjna na terenie innego państwa. Jednocześnie wysyłanie oficerów kontrwywiadu poza obszar kraju było dodatkowym obciążeniem dla Departamentu II, a typowane do wyjazdu osoby musiały odznaczać się nienaganną opinią i przebiegiem służby. Uzysk wynikający z prac grup operacyjnych przekazywany był do Centrali MSW w Warszawie, gdzie podlegał dalszej analizie i wykorzystaniu w ewentualnie prowadzonych już sprawach operacyjnych. Nie należy zapominać, iż dla służb państw przyjmujących, a szczególnie KGB, rezydująca na jej terenie grupa operacyjna była wygodnym kanałem komunikacji z Centralą MSW, wykorzystywaną często dla realizacji własnych zadań, niepowiązanych ze wspólnymi przedsięwzięciami.

Grupy, jak wskazano powyżej, mogły działać długofalowo, jak polska w Moskwie i radziecka w Warszawie, bądź w węższym okresie czasowym, jak grupa NRD w PRL. Wyjątek na powyższym tle stanowi aktywność Grupy Operacyjnej „ODRA”, która funkcjonowała sezonowo i jedynie przez cztery lata. Grupę „ODRA” charakteryzowało również usytuowanie poza stolicą państwa przyjmującego, a także jak się wydaje niewłaściwie wskazany obszar działalności (w okresie jej funkcjonowania systematycznie kurczyła się ilość polskich turystów wyjeżdżających na urlop do Bułgarii).

Zweryfikowano pozytywnie hipotezę artykułu, wskazując, iż funkcjonowanie grup operacyjnych było istotnym instrumentem pogłębiającym współpracę krajów demokracji ludowej ukierunkowaną na zwalczanie aktywności wywiadów państw kapitalistycznych. Kontrwywiadowcze grupy operacyjne były wygodnym i funkcjonalnym narzędziem pracy kontrwywiadu, poszerzającym jego możliwości. O znaczeniu grup operacyjnych dla poszczególnych KDL może świadczyć trwałość i długofalowość ich funkcjonowania zarówno na terenie ZSRR, NRD, jak i na obszarze PRL (w przypadku grup radzieckiej i NRD-owskiej). Rzeczywiste uzyski operacyjne i polityczne wynikające z tej działalności skrywają zapewne archiwa poszczególnych służb.

Badana Grupa Operacyjna „ODRA” stanowi wyjątek wobec powyższej hipotezy. Historia jej aktywności wyraźnie wskazuje, iż stosowanie jednego modelu działań grup operacyjnych, nie w każdych okolicznościach, przynosiło oczekiwane korzyści operacyjne. Słabości wynikające z jej funkcjonowania nie zmieniają jednak faktu, iż inne grupy funkcjonowały zgodnie z postawioną hipotezą badawczą.

Z dzisiejszej perspektywy trudno ocenić wartość grup operacyjnych dla funkcjonowania kontrwywiadu PRL jako całości. Wspomniana długotrwałość działalności niektórych grup może być definiowana jako wartość dodana i pożądana przez kontrwywiad, poszerzająca bazę możliwości operacyjnych i informacyjnych służby oraz ułatwiająca komunikację i współpracę ze służbami krajów partnerskich.

Problematyka omówiona w artykule wypełnia częściowo lukę badawczą w dziedzinie badań nad kontrwywiadem cywilnym PRL w aspekcie współpracy z innymi służbami kontrwywiadowczymi państw bloku wschodniego. Badania te nadal wymagają poszerzania i pogłębiania w oparciu na dostępnych Archiwach IPN oraz poszukiwania w nie zawsze precyzyjnie opisanych zespołach dokumentów związanych z działalnością kontrwywiadu cywilnego, także poza granicami PRL. Jest to temat mający nadal szerokie perspektywy badawcze.

Bibliografia

- ABW, Z. f. (2013). Rola i zadania Grupy Operacyjnej „Wisła” oraz jej funkcjonowanie w Moskwie w latach 1970–1990. Działalność Grupy KGB „Narew” w Warszawie. W: *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu* (s. 52–74). Warszawa: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralny Ośrodek Szkolenia w Emowie.
- Oska, R., Grabowiecki, M. (2010). Próba dokonania bilansu współpracy KGB–SB w latach 1970–1990. Cz. I. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 3(2), 149–173.
- Oska, R., Grabowiecki, M. (2011). Próba dokonania bilansu współpracy KGB–SB w latach 1970–1990. Cz. II. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 4(3), 204–223.
- Piotrowski, P. (2003). Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 1(3), 51–107.
- Pleskot, P. (2013). *Dyplomata czyli szpieg. Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*. Warszawa: IPN KŚZPNP.
- Tantzsch, M. (2006). Grupy operacyjne Stasi w krajach bloku wschodniego. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 1(9), 43–61.

Dokumenty pochodzące z Archiwów Instytutu Pamięci Narodowej:

Sygn. BU 0662/1:

Porozumienie o współpracy pomiędzy organami bezpieczeństwa ZSRR i PRL, 12 stycznia 1957 r., k. 5–9.

Porozumienie o współpracy organów bezpieczeństwa PRL i ZSRR, 27 listopada 1975 r., k. 16–21.

Organizacja i zakres pracy Grupy Kontrwywiadowczej Departamentu II MSW kryptonim „Wisła”, brak daty dziennej, październik 1974 r., k. 62–66.

Notatka dotycząca ustanowienia przedstawicielstwa MSW PRL przy MSW ZSRR i jego zadań, brak daty dziennej, grudzień 1982 r., k. 78–84.

Sygn. BU 01062/43/7:

Pismo do Pierwszego Zastępcy Ministra Bezpieczeństwa Państwowego NRD Berlin, 28 czerwca 1956 r., k. 30–32.

Dane uzupełniające do notatki z dn. 4 września 1956 r., k. 42–48.

Sygn. BU 01062/33 t. I:

Notatka dot. zasad organizacji pracy grupy operacyjnej Departamentu II MSW na terenie Bułgarii w czasie od 23 VI – 20 IX 1963 r., 26 maja 1964 r., k. 26–31.

Notatka służbowa dot. spraw, które zostaną podniesione przez stronę bułgarską, 13 września 1965 r., k. 52–53.

Raport skierowany do Dyrektora Departamentu II MSW płk. R. Matejewskiego dotyczy działalności grupy operacyjnej kryptonim „ODRA” na terenie BRL, 29 września 1964 r., k. 57–80.

Notatka dotycząca realizacji przez Departament II umowy zawartej między MSW PRL i organami bezpieczeństwa BRL, brak daty dziennej, wrzesień 1965 r., k. 81–85.

Sygn. BU 0811/87:

Notatka z rozmów przeprowadzonych pomiędzy pracownikami MSW CSRS i MSW PRL, czerwiec 1963 r., k. 1.

Sygn. BU 0655/10:

Protokół o głównych kierunkach rozwoju współpracy pomiędzy Departamentem II MSW PRL i Departamentem III/II MSW WRL, październik 1984 r., k. 2–6.

Sygn. BU 01062/48/8:

Instrukcja dla Podgrupy Departamentu II Rezydentury Berlińskiej, 23 stycznia 1968 r., k. 47–50.

Instrukcja dla pionu kontrwywiadowczego Rezydentury Berlińskiej, 7 listopada 1964 r., k. 108–112;

Sygn. BU 0662/6:

Sprawozdanie z pracy operacyjnej w Leningradzie za okres od 1 stycznia 1975 r. do 30 listopada 1976 r., 1 grudnia 1976 r., k. 3–14.

Sygn. BU 0662/5:

Kierunkowy plan działania, 31 sierpnia 1978 r., k. 2–5.

Establishment and use of operational groups of Department II of the Ministry of Internal Affairs of the People's Republic of Poland, with particular emphasis on the Operational Group „ODRA”

SUMMARY The security of the People's Democracy consisted in stopping the NATO countries' intelligence from influencing the internal situation of individual countries. Countering the enemy's intelligence activity was carried out by civilian counterintelligence – Department II of the Interior Ministry. One element of counter-intelligence cooperation was the posting of Operational Groups to the partner country in order to expand the possibility of combating foreign intelligence activities against its own citizens in cooperation with the partner country. The research problem of the article is to define the scope of cooperation of the counter-intelligence services of the Eastern Bloc countries in combating the intelligence of capitalist states and ideological diversion using operational groups. The aim of the article is to present the Operational Groups as an instrument of the counter-intelligence services of socialist states to combat the hostile activities of capitalist states. The specific questions concern the purpose and legitimacy of the establishment of operational groups by Department II of the Interior Ministry, with particular regard to the consequences of the establishment, the course of work and the grounds for the termination of the operational group in Bulgaria codenamed „ODRA”. In pursuing the objective of the work, a research hypothesis was laid out according to which the functioning of the Operational Groups was an important instrument for deepening cooperation between countries of popular democracy aimed at combating the intelligence activities of capitalist countries. The research was carried out by analysing the content of archival documents collected in the Archives of the Institute of National Remembrance and on the basis of open sources (available scientific articles). In addition, a direct source analysis method, a comparative method and a progressive method were used.

KEYWORDS intelligence services, counterintelligence, Operational Group, People's Democratic Countries, security

Data przekazania tekstu: 1.03.2021; data zaakceptowania tekstu: 10.06.2021.